

ABÂKÂ HAN'IN DİNÎ ŞAHSİYETİ VE ANADOLU'DAKİ UYGULAMALARI

THE RULE OF ABAQA KHAN IN ANATOLIA AND HIS PERSONALITY

Mustafa AKKUŞ*

Öz

Moğollar Cengiz Han'ın liderliğinde toplanarak kısa sürede büyük bir imparatorluk kurmuş, Asya ve Avrupa'da hâkim güç haline gelmişlerdir. Mengü Han zamanına kadar birçok istila faaliyetinde bulunan Moğollar, onun büyük han olmasıyla da kurultayda büyük bir ordu teşekkül ederek İslam Dünyasına karşı nihai bir saldırı başlatmışlardır. Ordunun başında Türkistan ve İran topraklarını geçerek Bağdat önlerine gelen Hûlâgû, Abbasi Halifeliğini yıkarak İran, Irak, Azerbaycan ve Suriye topraklarının bir kısmını da içine alan geniş coğrafyada kendi devletini kurmuştur. Büyük Moğol Hanlığına tabi olan İlhanlı Devleti, Mısır dışında kalan tüm İslam toprakları üzerinde hâkimiyetini sağlamıştır. Hûlâgû Han'ın bölgede devletini tesis ettikten bir süre sonra ölmesiyle beraber yerine büyük oğlu Abâkâ geçmiştir.

Abâkâ Han babasının takip ettiği siyaseti aynen devam ettirmiş, bölgenin temel unsurunu oluşturan Müslüman halk üzerinde şiddetli baskı kuran sert bir politika gütmüştür. Bu çalışmamızda Abâkâ Han'ın İlhanlı topraklarında ve hâkimiyetlerini tanıyan milletler üzerinde uyguladığı siyaset ve bu politikaları şekillendiren dini yönü ele alınacaktır. Bu amaçla Abâkâ Han'ın dini şahsiyeti, dini eğitim ve kültürü, dinlere bakışı, din adamlarıyla ilişkileri ve bunun siyasetine yansımalarına değinilecektir. Özellikle dini anlayışının ve uygulamalarının Anadolu Selçuklu devleti ve Müslüman Anadolu halkı üzerindeki etkileri gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Moğollar, İlhanlılar, Abâkâ Han, Anadolu, dinî siyaset.

Abstract

The Mongols established a great empire under the leadership of Genghis Khan within a short period of time governed both Asia and Europe. The Mongols, who launched frequent raids until the reign of Mongke Khan, attacked the Muslim world after having established a great army through consensus. Hulagu Khan, who led the great army via Turkistan and Iran and reached Iran, destroyed the Abbasid Caliphate and founded an empire lying on the lands of Iran, Iraq, Azerbaijan and Syria. The Ilkhanids, a vassal of the Great Mongol Khanate, secured their hegemony all over the Muslim-inhabited lands, except Egypt. Following Hulagu Khan's death, his elder son, Abaqa, became the khan.

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/Türkiye, makkus@konya.edu.tr

Abaqa Khan followed the policies of his father and kept the oppressive policies against Muslims in the region. This study aims at investigating the religious motives of Abaqa Khan's political manoeuvres on the Ilkhanid lands and its vassal states. Abaqa Khan's religious personality, religious education and culture, his stance towards religion, his relations with the clergy, and its reflections on the policy are also concerned in this paper. Particularly, the effects of his religious thoughts and practices on the Sultanate of Rum and Anatolian Muslims will be discussed.

•

Keywords

Mongols, Ilkhanids, Abaqa Khan, Anatolia, religious policies

GİRİŞ

Dünya tarihine yön veren önemli olaylardan biri olan Moğol istilası, XIII. asrın din tarihi açısından da büyük bir etkiye sahiptir. Moğollar kendi din ve inançlarının yanında istila ettikleri bölgelerdeki dinlere ve din adamlarına genel manada büyük bir hoşgörü ile yaklaşmışlardır. Buna mukabil kendi yasalarıyla çelişen dini ritüellere karşı da gayet sert müdahaleden geri kalmamışlardır. Her ne kadar Moğollar, dinler arasında dengeli bir tutum sergilemeye çalışsalar da bu denge dönemin Büyük Han ve mahiyetinin inanç ve düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir. Moğollar kendi Şaman inançlarının yanında diğer dinlere karşı da meraklı olmuşlar, daha önce Moğol kabileleri arasında yayılan Nesturilik ile beraber Budizm ve Taoizm Moğol aristokrasisi içerisinde itibar görüp yayılırken, Türkistan topraklarının istilasıyla beraber İslamiyet ve Mani dini gibi diğer dinler de Moğollar arasında yayılma imkânı bulmuştur.

Moğol Hanları arasında Cengiz Han'dan itibaren üç nesil genellikle atalarının dini Şaman inancı üzerine kalmışlar ve Şamanist olarak ölüp bu dinî adetlerle gömülmüşlerdir. Hanedan ailesinin kadınları genellikle Nesturi Hristiyanlığına inansalar ve çocuklarına bu dini eğitimi vermiş olsalar da, Moğol aristokrasisi içerisinde ağırlıklı olarak Budist olan haneden üyelerinin eğitimcileri her daim bulunmuşlar ve Budist kültürüyle yetiştirilmişlerdir. Ancak başlangıçta Moğol hanları tüm dinlere hoşgörü ile yaklaşmışlar, dengeli bir siyaset gütmüşlerdir. Bu denge Cengiz ve oğullarından sonra bozulmaya başlamış, torunları ve onların çocuklarıyla beraber bürokrasideki kişilerin, buldukları çevrenin, tahakküm altına aldıkları halkların ve düşmanlarının inançlarına göre değişiklik göstererek, hanların kendi inançları ve devletin çıkarları doğrultusunda yeni din politikaları geliştirmişlerdir. Bu amaçla Hülâgû Han da dâhil İlhanlı Sultanları iktidarları döneminde kendi dini şahsiyetleri, dini eğitim ve terbiyeleri ile çıkarlarına uygun bir dini siyaset uygulamışlardır.

Abâkâ Han'ın Dinî Kişiliği

Abâkâ, Hülâgû Han'ın on dört oğlunun en büyük olanıdır¹ (Sümer 1988: 8). 631/1234 yılı Mart ayında Moğolistan'da dünyaya gelen Abâkâ'nın annesi, Yesuncin Hatun'dur (Jackson 1983: 61; Galstyan 2005: 51; Kiragos 1928: 379). Hülâgû Han oğlunun eğitimini Nesturi olan eşi Dokuz Hatuna vermiş, böylece Hristiyanlık ile ilgili temel eğitimi ve bu dini kültürü baş hatun olan üvey annesinden almıştır. Abâkâ'nın babası Hülâgû da aynı Hristiyanlık eğitimi ve terbiyesini almış, tutucu bir Nesturi olan annesi Sorgaktani Hatun, oğulları Mengü, Kubilay, Hülâgû ve Arık Boğa'nın eğitimleri döneminde onların da Hristiyanlık taassubu içerisinde yetiştirilmesine büyük özen göstermiştir².

¹ Grigor, Abaka'nın otuz kardeşi olduğunu belirtiyor ve onu kardeşleri içerisinde en sevimli ve en yakışıklı olanı diye zikreder (Grigor 2007: 67-68).

² Cengiz Han, Moğol devletinin kuruluşundan yaklaşık iki asır önce Hristiyanlığı kabul etmiş olan Kerayit, Nayman ve Öngüt gibi birçok Moğol kavimlerinin kızlarıyla çocuklarını evlendirmiştir. (Spuler 1987: 221) Nesturi Hristiyan'ı Kerayit kabilesinden olan Sorgaktani Hatun oğulları Mengü, Kubilay, Hülâgû ve Arık Boğa'yı bu dini terbiyeye üzerine yetiştirmiştir. Sorgaktani Hatun, devlet işlerine gösterdiği hassasiyeti aynı şekilde dini inançlarını yaşatma ve yaymada da göstermiştir. Bilindiği üzere Çingizli hâkimiyeti Asya'da gelişirken aynı coğrafyada Hristiyanlığın Nesturilik kolu da yayılmaya çalışmaktaydı. Asya'da bu mezhebin en önemli temsilcilerinin Kereyitler olduğu bilinmektedir. Sorgaktani Hatun da katı bir Hristiyan taassubu içinde yetişmiş olup bu manada oğullarını da tesiri altına almayı başarmıştır. XIII. yüzyılda Nesturilerin yüksek makamlara getirilmelerinde Sorgaktani Hatun'un rolü büyük olmuştur. Oğulları da Nesturiliğe özel bir önem vermiştir. Mesela Kubilay Han, 1291'de Pekin Astronomi Merkezi Müdürlüğü'ne Nesturi olan birisini müdür olarak tayin etmiş ve aynı zamanda bu kişiyi Hristiyanlığı araştırmakla da görevlendirmişti. Yine bu dönemde Nesturi Abraham adlı birisinin Yangcho'da bir kilise inşa edildiği bilinmektedir. Bkz., (Haussig 2001: 252; Bausani 1968: 541; Spuler 1987: 202, 222vd.; Roux 2002: 320). Çinli Nesturilerin "ünlü, mükemmel, görkemli, azize bir imparatoriçe" olarak kaydettiği bu Hatun kilise ile

Abâkâ 1256 yılında babasıyla birlikte İran'a gelmiştir (Ebu'l-Ferec 1999: II, 556). Babasının 8 Şubat 1265 tarihinde vefatıyla İlhanlı tahtına çıkıncaya kadar Horasan valiliği yapmıştır (Sümer 1988: 8). Abâkâ Han'ın babası gibi Budizm'e karşı aşırı bir meyli vardır. Budizm'e olan bu sempati ona atalarından tevarüs eder. Nitekim Babaannesi Sorgaktani Hatun, oğulları Mengü, Kubilay, Hûlâgû ve Arık Boğa'nın eğitimini Moğol devletinin resmi kültürünü oluşturan ve bunun taşıyıcı unsurları olarak öne çıkan Uygur Türklerinden Budist olan Sevinç Tuğrul, Bulad Kaya, Mungsuz ve Töre Kaya gibi Cengiz Han'a yakın olduğu bilinen adamlarına bırakmıştır (Yuvalı 1998: 473). Abâkâ Han'ın ve babası Hûlâgû'nun Budizm'e ilgisi de böyle başlamış, batı seferiyle beraber de yanlarında çok sayıda Budist din adamını İran ve Azerbaycan topraklarına getirmişlerdir.³ Bundan dolayı birçok kaynakta Budist olduğu kayıtlıdır (Pfeiffer 2006: 371; Grousset 2006: 406; Sümer 1988: 8).⁴ Abâkâ da selefi gibi Budizm'e hizmet etmiş, Budist mabetleri inşa ettirmiş, onlara karşı her türlü maddi desteği sağlamıştır (Spuler 1987: 201).

Abâkâ Han her ne kadar Budizm'e meylenmiş olsa da ölünceye kadar atalarının dini üzere kalmıştır. Şaman inancının bir gereği olarak Şamanların istikbali keşfi konusunda⁵ büyük yetenekleri olduğuna inanan Abâkâ, 1269/1270 yılında kâhinlere müracaat ederek gelecek hakkında kehanette bulunmalarını istemiştir (Spuler 1987: 191). Ayrıca Şaman inancında her türlü kötülüklerden arındırmak için iki ateş arasından geçirilirdi (Cüveynî 1998: 196; Carpini ty: 44, 111; Rubruk 2001: 123). Abâkâ da buna binaen 1271 yılında kendisine gönderilen Mısır elçilik heyetini bu şekilde tathir ettirerek Şaman inancının bu ritüelini yerine getirmiştir (Spuler 1987: 194). Nitekim o hayatının her anını şaman inancının adet ve geleneği üzerine yaşamış, bu dönemde Moğollar ve hanedan üyeleri arasında kabul gören tek inanç olan Şaman inancı üzere devam etmiştir.

Moğolların Büyük Han'ı Kubilay, Budizm inancını benimsemiş, kardeşi Hûlâgû'nun da bu dine karşı sempatiyle bakması sonucu Şaman İnancı resmi ehemmiyetini zamanla yitirse de XIV. yüzyıla kadar Moğollar yanında milli bir din ve kültür telakki edilmiştir. Moğollar arasında başka dinlere intisaplar yaşansa da bu durumun Moğol dini kültürüne yansımaları daha geniş bir zaman almıştır. Bu sebeple sonraki dönemlerde dahi İlhanlı topraklarında kâhin ve büyücüler hâlâ çok sayıda bulunuyor ve büyük saygı görüyorlardı. Abâkâ kendisini ziyaret eden Barak adlı büyücüye iltifat edip memnuniyetle ağırlamıştı (Reşîdu'd-dîn ty: I, 267). İlhanlı hâkimiyetindeki coğrafya da Şamanist figürlerin en çok darbe aldığı dönem yaklaşık olarak 1284-1291 yılları arasında, Budist inanç kaidelerinin geniş oranda ve bilinçli bir şekilde uygulandığı Argûn zamanında olmuştur (Bausani 2002: 225).

Abâkâ Han, babasının kurduğu İlhanlı Devletinin sınırlarını güçlkle koruyabildi. Halk üzerindeki ağır vergi yükünü hafifleterek içeride huzuru sağlamak istediye de, gayesiz ve kuru bir cihangirlik sevdası için pek çok İslam memleketlerini talan ve pek çok Müslüman'ı şehit etmiş, ilmin ve faziletin yayılmasını engellemiştir. Budizm'in yayılmasına çalışmış, birçok Budist tapınağı yaptırmıştır. Hristiyanlığa meyledip onları himaye etse de hiçbir zaman Hristiyan olmamış ömrünün sonuna kadar koyu bir Şamanist olarak kalmıştır (Kitapçı 2000: II,

papazların malvarlıklarını korumaları için de büyük destek vermiştir. Bu arada İslam dinine karşı da hoşgörülü davranmayı ihmal etmemiştir. Sorgaktani Beki hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Durak 2008: 257).

³ Hûlâgû Han İran'a gelirken yanında çok sayıda Budist rahip yanı sıra şaman ve münecim vardı (Reşîdu'd-dîn ty: II, 701; Spuler 1987: 201).

⁴ Spuler, Abaka'nın resmen Budist olup olmadığı noktasında kesin konuşmaz. O dönem hakkında Budist kaynakların olmayışı veya günümüze ulaşan bir eserin bilinmeyişi nedeniyle de Budist din adamlarının Abaka'yı Budist telakki edip etmedikleri noktasında da bir bilgi mevcut değildir. Belki de büyük hana saygılarından dolayı bu dine meylettikleri düşüncesindedir. (Spuler 1987: 201).

⁵ Şamanların gelecek hakkında kehanette bulunmaları ve bu kehanetlere bakarken kullanılan yöntemler hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Roux 2002: 83-96). Bunun yanında Abaka, tahta çıkacağı zamanın uygunluğunu Şamanlara değil, bu işin ilmini bilen Müslüman astrolog Nasreddin Tusi'ye sormuş, uygun günün onun tarafından belirlenmesini istemiştir (Roux 2001: 374).

112).⁶ Abâkâ Sünni Müslüman karşıtı dini siyasetine rağmen diğer Moğol prensleri gibi din mensuplarına saygılı davranmış, yerli halka mümkün olduğu kadar adaletle muamele etmiş, onların haklarını gözetip vergi yükünü azaltmasından dolayı İbn Fûtî ve Aksarâyî gibi Müslüman tarihçiler tarafından övgüyle anılmıştır (İbn Fûtî 1963: 353, 417; Aksarâyî 2000: 58-59)⁷. İçkiye aşırı olarak düşkün olan Abâkâ, bu yüzden 1 Nisan 1282 (20 Zilhicce 680) tarihinde Hemedan'da öldü (Ebu'l-Ferec 1941:52; Aksarâyî 2000: 106). Bazı kaynaklar onun zehirlenerek öldürüldüğünü, bazıları ise tutulduğu bir hastalıktan kurtulamadığını kaydederler⁸.

Abâkâ Han'ın Dinlere Bakışı

Abâkâ Han selefi ve babası Hûlâgû Han ile aynı dini ve kültürel eğitimi aldığı, büyük oranda aynı şartlarda yetişip bizzat onun çizgisinden hareket ettiğinden takip ettiği politika ve uygulamalarda hemen hemen aynı olmuştur. Dinlere bakışı babasından çok farklı olmayan Abâkâ'nın uygulamalarında kısmen farklılıklar görülmektedir. Budist ve Hristiyanlara karşı uygulamalarında önemli farklılıklar görülmezken, Abâkâ Müslüman halka karşı daha sert bir tutum sergilemiştir. Şüphesiz bunda Budist ve Hristiyanların etkisi olsa da Memlûklere karşı mücadelelerindeki yenilgilerin tesiri büyüktür.

Abâkâ, İlhanlı Devletinin Hûlâgû Han zamanında Hristiyan dünyasına karşı yürütülen dini politikasında önemli bir değişikliğe gitmese de uygulamada ve özellikle ikili ilişkilerdeki üslubunda değişiklikler görülür. Babası daha hükmedici bir ifade kullanırken o daha hafif ve yapıcı ifadeler kullanır. Bizans'la yaşanan ilişkileri aynen devam ettirmiştir. Bizans İmparatoru Michael sadakatini göstermek için 1265 yılında Altınordu sebebiyle bozulan dostluğu yeniden tesis etmek ve Hûlâgû'yu kızı Maria Despina ile evlendirerek müttefikliği pekiştirmek amacıyla, Hûlâgû Han daha ölmeden Prinkips başkanlığında bir elçilik heyeti göndermişti.⁹ Ancak heyet daha Kayseri'deyken Hûlâgû Han'ın ölüm haberi geldiğinden Bizans Elçilik heyeti geri dönmeyerek yollarına devam etmiştir (Ebu'l Ferec 1999: II, 585). Prenses Maria'ya Antakya Patriği ve birçok piskopos da refakat ediyordu. Abâkâ vaftiz edildikten sonra¹⁰ İmparatorun gayri meşru kızı Maria Despina ile evlenmiştir (Ebu'l Ferec 1941: 47; Geanakoplos 1973: 220, 288-289, 389; Grousset 2006: 406). Hristiyanlar Dokuz Hatun'dan gördükleri destek ve himayeyi

⁶ Kitapçı, *a.g.e.*, II, s.112. Kaynaklar Budist olarak gösterse de o dönemde Şaman İnancı tam olarak bilinmediğinden ve bölge halkının zihnindeki din anlayışında bazı ritüelleri olmadığından Budizm'le bir görülmüştür. Nitekim şaman inancının kutsal kitabı olmamasından dolayı Cengiz Han'da bunun eksikliğini hissetmiş ve bir nevi ezikliğini yaşamıştır.

⁷ Aksarayî onun tahta geçişini zikrederken uzun uzun över ve hakkında birçok şiir aktarır. O Abâkâ'dan şöyle bahseder: *O adalet yayan öyle bir padişah ki (onun varlığıyla) düşman topluluğundan hiçbir yaratık kalmadı. 663 (1265) yılında ülke tahtı onun devletli ve adil varlığıyla süslendi. Dünya ülkelerindeki zamanın melikleri ona boyun eğme küpelerini kulaklarına taktılar. Onun iyilik bağına bağlandılar. O, hükümdarlık dirayetiyle dünyadakilerin boynunu, itaat boyunduruğuna soktu. Adalet temellerini atmasıyla getirdiği emniyet sabahı ülke göğünde her gün daha çok görülür oldu. Onun koruyuculuk ve gözeticilik rüzgârından dünyanın dört bir yanında rahat ve huzur kokusu yayılmaya başladı. O devletinin günlerinde ülkenin her tarafı öyle bir durum almıştı ki serçe şahinin gözüne yuva yapıyor; güvercin, kartalın yuvasında bulunuyor, koyun kurt ile aynı yuvayı paylaşıyor, doğan, kırlangıcın yuvasını gözetiyor, şahin keklüğün konakladığı yeri koruyordu. Onun zamanında kader habercileri, olayların diline himaye mührünü vurdu, kazaya sebep olanlar, halkın yüzüne (kötü) olayların kapısını kapadı. Öyle ki padişahlık peşinde koşan hiç kimse, isyan ayağını düşmanlık mahallesine koymadı* (2000: 58-59). Niğdeli Kadı Ahmed onun hakkında *tedbiri güçlü, ra'iyete dost, akıllı melik* ifadelerini kullanır (s.510).

⁸ Ermeni kaynaklarından Sebastatsi de zehirlendiği (Galstyan 2005: 54); Ebu'l-Fidâ'da Abaka'nın Ağu(zehir) verilerek öldürülmüş olduğu söylenir. (1286: IV, 16.); Reşîdu'd-dîn ise, Abaka'nın ölümünü anlatırken onun Bağdad'tan Hemedan'a gittiğinde, Melik Fahrüddin Menüçehr'in sarayında kaldığını burada içki içip eğlendiğini, hayatın zevkini çıkardığını ve 1282'de orada öldüğünü yazmaktadır. (ty: I, 18-20); Cüveynî'ye atfedilen ve İran'da dolaşan bir rivayette de Abaka Hristiyanlara dost olmasından dolayı zehirlendiği söylenmektedir. (Spuler 1987: 88; Roux 2001: 398); Ebu'l-Ferec ise Sahib-i Divan Şemseddin Cüveynî'nin Abaka'ya ağrı vererek öldürtmüş olduğunu oğlu Argûn'un duyduğunu, O'nu amcası Ahmed Teküdar'dan istediğini, vermeyince amcasının da bu işte eli olduğunu zannettiğini zikretmektedir. Aynı müverrih Şemseddin Cüveynî'nin Argûn tarafından bu sebeple öldürüldüğünü anlatır. (1941:61; 1999: II, 616-617).

⁹ Ebu'l Ferec, İmparatorun kızını Hûlâgû'nun istediğini bunun içinde Hûlâgû'nun Antakya'daki Rumların patriği Eftimius'u elçi olarak imparatora gönderdiğini yazar. (1999: II, 585).

¹⁰ Vartan, Despina'nın evlenmeden önce Abaka'nın vaftiz edilmesini arzu ettiğini ve bu izdivacın prensin vaftiz edildikten sonra olduğunun rivayet edildiğini söyler (1936: 46).

ondan da beklemişler ancak Moğollar içerisinde Abâkâ'nın hanımı Maria hiçbir zaman Dokuz Hatunun sahip olduğu nüfuza ulaşamamıştır¹¹.

Abâkâ Han'ın ilk yılları Hristiyanlar açısından oldukça sakin geçmiş, İlhanlı sarayıyla olan münasebetler Hülâgû dönemindeki kadar yoğun olmamıştır. Hristiyan tebaa Abâkâ'nın çocukken vaftiz edilmesini de göz önüne alarak Hristiyanlar lehine ondan daha büyük beklenti içindelerdi. Bu sebeple Abâkâ, Hristiyan kaynaklarda babası Hülâgû Han kadar iltifat görmemiş, fakat Abâkâ Han saltanatının ilk yıllarından itibaren babasının din politikasını devam ettirerek Hristiyanların her zaman hamisi olmuştur (Ebu'l Ferec 1999: II, 592; Grousset 2006: 406). Bundan cesaret alan Hristiyan rahiplerin Müslüman halka karşı tazyikleri görülür. 1268 yılında Nesturilerin Katolikosu olan Mar Denha seneler önce Müslüman olan Tikrit halkından birini zorla Dicle'de vaftiz etmek istemiştir. (Ebu'l Ferec 1999: II, 588). Yine 1274 yılında Nesturi bir rahip Müslüman bir kadını sevmiş ve o yüzden dinini terk ederek Müslüman olmuştu. Buna razı olmayan Hristiyanlar durumu Moğol ordu komutanı Tarpaşi'ye bildirmişler, o da öldürmek istemişti. Ancak rahip, Müslümanların rahibi kurtarmak için çıkardığı kargaşa sebebiyle kurtulabilmiştir (Ebu'l Ferec 1999: II, 592).

Abâkâ döneminde Moğol sarayında Hristiyanlara her yönüyle destek olan onları koruyan diğer bir Hristiyan kadın da Kutay Hatun'dur. Abâkâ'nın diğer karısı olan Kutay Hatun Moğol neslinden olup Nesturi bir Hristiyan idi (Ebu'l Ferec 1999: II, 602; Spuler 1987: 202). Ebu'l Ferec, Kutay Hatun'un Müslümanlara yapılan savaşlar nedeniyle Hristiyanların son yıllarda nehir sularını takdis etmek için ayın yapamadıklarını ve kışın şiddetli geçmesi sebebiyle Maraga şehrine giderek orada ayın yapıp suları takdis ettirdiğini zikreder. Ona göre bu sayede soğukun şiddeti azalmış, çayırlar bitmiş ve kış, otların bitmesine müsait bir mahiyet almıştır (1999: II, 602).

Kubilay Han'ın Markus adında bir Hristiyan papazını hac ibadeti için hocası Rabban Sauma refakatinde Kudüs'e göndermesiyle 1281 yılında Nesturi kilisesine, saraydaki nüfuzunu yeniden kuvvetlendirmek için bir fırsat hâsıl oldu. Bu hac siyasi nedenlerle gerçekleşme de her ikisi de Katolikos II. Denha'nın yanında kaldılar. Başlangıçta Katolikos henüz 34 yaşında olan Markus'u Kuzey Çin patrikliğine tayin etti. Bu atamadan kısa bir süre sonra Katolikos II. Denha'nın ölümü üzerine Temmuz 1281 yılında Markus'u III. Yaballaha (1281-1317) adıyla Nesturi kilisesine katolikos tayin ettiler (Spuler 1987: 237-238; Grousset 2006: 407).

Abâkâ döneminde Nasturi Hristiyanlığı İlhanlı siyasetinde önemli rol oynamıştır. Bağdat'ta toplanan Nesturi konsilinin kendi dini liderlerini seçmelerinde İlhanlı din politikasının etkisi şüphesiz büyük olmuştur. Süryaniler, Süryaniceyi iyi bilmemesine, kültür yönünden daha zayıf olmasına rağmen Moğol halkının dilini ve adetlerini çok iyi bilen Öngüt'lü Markus'u katolikos seçmeleri tamamen Abâkâ'ya hoş görünmek içindi. Nitekim Mar Yaballaha Abâkâ'dan patriklik müsaadesi istediğinde Moğol hükümdarı onu bir dost gibi karşılamış, kendi sırtındaki paltoyu onun sırtına koymuş ve kendi tahtına oturarak onure etmiştir. Ona bir şeref şemsiyesi ve kraliyet işaretini taşıyan altın bir payza ile patriklik esasını vermişti (Grousset 2006: 407). Ayrıca veda esnasında bizzat onun elini sıkarak değer ve kıymet verdiğini göstermiş, vazifesinde muvaffakiyetler dilemiştir (Spuler 1987: 238). Böylece Nesturiler onun uzun süren katolikosluğu sırasında İlhanlı sarayında diğer Hristiyanlara karşı daha büyük bir nüfuz elde etmişlerdir. Nesturilerin ve diğer Hristiyanların birçok sıkıntıları bu sayede hemen halledilmiştir. Hatta Abâkâ onun ilk ziyaretinde kilise için 30.000 dinar para vermeyi de vaat

¹¹ Abaka'nın ölümünün ardından karısı Maria Argûn ile evlendirilmek istenmiş, o da bir yolunu bulup İstanbul'a dönmüş, rahibe olarak 1285 yılı civarında bugünkü Fatih semtinde bulunan Kanlı Kilise'yi kurmuştur. Maria Abaka ile evlendikten sonra da Ortodoks olarak kalmış, Tebriz'de bir Rum kilisesi ihdas etmiş, İstanbul'dan getirttiği resamlara bu kiliseyi tezyin ettirmiştir. İstanbul'a döndükten sonra bu kiliseyi Süryaniler kullanmıştır (Spuler 1987: 202, 237). Bausani ise Maria Despina'nın diğer Moğol kadınları gibi Nesturi olduğunu söylemektedir (Bausani 2002: 226).

etmiştir (Spuler 1987: 238). Bu olay sonucunda Abâkâ'nın konumu Hristiyan halkın gözünde yükselmiştir.

Abâkâ Han saltanatının son zamanlarında Hristiyanlara büyük imtiyazlar tanımış, dini politikasını ilk dönemlerine kıyasla onların lehine olacak şekilde uygulamıştır. Abâkâ son zamanlarında Hristiyanların Paskalya bayramına katılmış, büyük paskalyada Hristiyanlarla birlikte kiliseye gitmiştir. (Ebu'l Ferec 1941: 52; 1999: II, 609). Hatta babası Hûlâgû'dan daha da ileri giderek üzerine "Baba, oğul ve Ruhü Kudüs namına" ibaresi yazılı ve aynı zamanda haç işareti taşıyan paralar bastırmıştır (Roux 2001: 380; Spuler 1987: 238). Devletin önemli makamlarına Hristiyan yöneticiler atamıştır. Abâkâ 1268 yılında Musul civarında Hristiyan büyük bir tacirin oğlu Mesud'u Musul valisi olarak atamış, daha evvel Uygur papazı olan Hristiyan Yaşmut'u da yardımcısı olarak görevlendirmiştir (Spuler 1987: 235).

Abâkâ Han içte Hristiyanlara karşı böyle bir politika izlerken dışta da düşmanları Memlûkler ve Altınordu'ya karşı Papalık ve Suriye'deki Haçlılarla ittifak kurma çabası içerisine girmiştir. Bu maksatla 1267'de Papa IV. Clement'e Memlûklere karşı ittifak teklifinde bulunmuş ise de beklediği ilgiyi bulamamıştır. Fakat 1268 yılında Memlûklerin Antakya'yı Haçlılardan almaları üzerine telaşlanan Papa ve Aragon Kralı I. Jagues Memlûklara karşı ortak hareket edilmesi için Abâkâ Han'a bir plan göndermiştir. Ancak o sırada Altın Ordu ile mücadele halinde olduğu için Abâkâ cevabını geciktirmiştir (Yuvalı 1993: 14).

Abâkâ 1270 yılında Fransa kralı IX. Louis'e gönderdiği mektubunda Filistin'deki Hristiyanlara yardım talebinde bulunmaktadır. İlhan 1271 yılında İngiltere Kralı Henri'ye, 1273 yılında Papaya ve İngiltere Kralı I. Edward'a mektuplar göndermiştir (Spuler 1987: 251; Grousset 2006: 409; Aydın 1986: 33; Roux 2001: 372). Papa X. Gregor'un ani ölümü Abâkâ döneminde yapılması düşünülen haçlı seferini hayata geçirememiştir¹². Daha sonra da papanın haleflerinin çok kısa süreli bu makamda kalmaları Abâkâ'nın ittifak çabasından bir sonuç alamamasında etkili olmuştur¹³.

Abâkâ diğer dinlere karşı himayeci bir politika güderken en büyük düşmanları Memlûklerin de Sünni Müslüman olmalarından dolayı İslam'a karşı aşırı bir tavır almıştı. Abâkâ bu konuda babasından da ileri giderek özellikle de Sünni Müslüman halka karşı büyük bir kin beslemektedir. Abâkâ Müslümanlara olan öfkelerini açığa vurmaktan ve onlara tuzak kurmaktan geri durmamıştır. Moğollar özellikle Abâkâ ve amcası Kubilay, Müslümanlara göre putperest olan Buda inancına sahip olduklarından müşrik olarak görülüyorlardı. Bundan dolayı Moğolların Büyük Hanı Kubilay'a bir mektup gönderen Abâkâ, mektubunda Ona "Kuran'da bütün müşrikleri öldürün diye bir ayet bulunuyor." diyerek Müslümanları parçalayıp ve yok etmesi için kışkırtmıştır. Kubilay Müslüman âlimlerinden birisini çağırttı ve ona bu ayetin yerine getirilmesi için Müslümanların kâfirleri öldürmemesinin sebebini sordu. O da henüz vakti gelmedi ve buna gücümüz de yetmez deyince Kubilay öfkeleni ve onun öldürülmesini emretti. Aynı zamanda bütün vilayetlerin Müslüman kadılarını görevden almış; minbere çıkıp vaaz etmelerini engellemiş; müezzinlerin ezan okumalarını yasaklamış ve bu durum Müslümanların aleyhinde bir süre böylece devam etmiştir. Çünkü Müslümanların Budistlerden ve Hristiyanlardan olan düşmanları büyük hanın Müslümanlara karşı devam eden öfke ateşini

¹² Aynı elçiler 1276 Kasımında İtalya'da, sonra İngiltere'de I. Edward'ın yanında görülmüştür. Fakat Abaka ne papalık, ne İngiltere ne de Fransa'dan istediği desteği alamamış ve tek başına hareket etmeye karar vermiştir. Ancak Abaka 1271 yılından 1281 yılına kadar Suriye'ye yaptığı bütün seferleri kaybetmiştir. (Grousset 2006: 409.)

¹³ Abaka düşmanlarına karşı ittifak kurma gayretindeyken Papalık III. Nikolaus ile beraber Avrupalıların Moğol hanlarını Hristiyanlaştırma çabalarını devam ettirme işine önem vermiş, Papa bu misyonerlik işi için Fransiskan ve Dominiken tarikatı papazlarını görevlendirmiştir (Spuler 1987: 252). Abaka dönemi Katolik dünyası ile ilişkiler konusu hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Akkuş 2011: 435-450).

körükliyorlardı (Sabri Selim 1996: 332). Ancak eski kadı Hamadüddin Semerkandî sonunda Kubilay'ı ikna etmeyi başarmış ve bu uygulamalarından vazgeçirmiştir¹⁴.

Abâkâ Han Müslümanlara karşı olan tutumunu ülkenin her tarafında gösterir. Recep 671/Ocak 1273 yılında İlhanlı ordusu Buhara şehrine girmiş, orada öldürme, yağma olayları gerçekleştirerek, o dönemde Sünnilerin en parlak, en büyük, mimari yönden de en güzel medreseleri olan Mesudiye medresesini ateşe verip, oradaki en güzide kitapları yaktılar. Bölgedeki bu katliam ve soyguna tam bir hafta acımadan ve şefkat göstermeden devam ettiler (Sabri Selim 1996: 332). Abâkâ'nın İslam'a olan kini o kadar büyüktü ki sırf Müslümanlara olan nefretinden vezir Cüveynî'yi domuz eti yemeye zorladığı görülür (Vassaf 1269: I, 194'ten aktaran Spuler 1987: 263). O, İlhanlı topraklarındaki bazı cami ve medreseleri kapattırıp; Müslüman vakıflarının gelirlerini Hristiyan ve Yahudi doktorların ücretlerinin ödenmesine sarf ettirir (Kitapçı 2000: II, 111; Spuler 1987: 263).

Diğer yandan da Abâkâ, Sünni Müslüman çoğunluğa bağlı olan İlhanlı topraklarının güney bölgelerinde elini kuvvetlendirmeye çalışmış, bu hedefini gerçekleştirmek için de evliliği bir vesile kılmıştır. Budist olmasına rağmen Kirman hâkimi Kudbeddin Muhammed'in kızı Türkan Hatun ile evlenmiştir (Reşîdu'd-dîn ty: II, 6; İkbâl 1996: 52). Aynı şekilde kardeşi Mengü Timur'u Hristiyan olmasına rağmen Fars Atabeyi olan Müslüman Abeş Hatun ile aynı maksat için evlendirmiştir (İkbâl 1996: 52; Spuler 1987: 162). Şüphesiz bu evlilikler zorla ve siyasi menfaat üzerine kurulmuştur. Bu evlilikten maksadı vasalı durumundaki bu toprakların yönetimini doğrudan kendisine bağlamaktır. Abâkâ bu amacına ulaşmış, Fars ve Kirman bölgesinin yönetiminde hak sahibi olan bu hatunların vefatından sonra bu toprakların yönetimi, Kirman Hâkimi ve Fars Atabeyinin çocuklarına geçmemiş, direk İlhanlı devletine bağlanmıştır¹⁵.

Abâkâ Han Müslümanlara yönelik dini siyasetinde Müslüman gruplar arasında var olan mezhep çatışmaları ve Şîî-Sünni gerginliğinden istifade etmekten geri kalmamıştır. Şîîler onun döneminde Sünnilere karşı daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır (Sabri Selim 1996: 337). Moğol bir hanımla evlenerek İlhanlı hanedanına yakınlık peyda etmiş, Abâkâ Han'ın baş danışmanı olmuş, müfrit bir Şîî olan Hâce Nasreddin Tusî, İlhanlı Devleti'nin Sünni Müslümanlara karşı yürüttüğü mücadelede önemli rol oynamıştır (Bayram 2005: 7). Şîîler bu dönemde her alanda temayüz etmiş, Abâkâ dönemini her yönüyle kendi mezhep çıkarları doğrultusunda iyi değerlendirmişlerdir. Bu süreçte İmamiye mezhebinin fakihleri, inanç esasları ve fikhî konularda Ahmed b. Tavus el-Husnî, Necmeddin Cafer el-Hillî ve Nasreddin et-Tusî gibi Şîî âlimler Abâkâ'nın himayesinde birçok eserler vermişlerdir (İbn Futi 1963: IX/I 569; Sabri Selim 1996: 337-338).

Abâkâ döneminde Sünni Müslümanlara karşı desteklenen Şîîlere yapılan ayrıcalıklardan biri de Ehli Beyt'den bazılarının mezarlarının yapılmasıdır. Halka bu mezarların toprağının bütün hastalıklara ve ağrılarına şifa verdiği, körlüğü giderdiği, sârâ'yı uzaklaştırdığı zannı verilerek bir nevi Şîîlik propagandası yapılmış, böylece Moğollar arasında da bu mezhebin yayılmasına fırsat verilmiş, bugünkü İran topraklarının Şiileşme sürecini başlatmıştır (Sabri Selim 1996: 338). Bu tür olaylar Musul'la sınırlı kalmamış, Bağdad gibi birçok İlhanlı şehirlerinde de görülmüştür¹⁶.

¹⁴ Kadı Semerkandî şöyle bir açıklama yaparak Kubilay'ı ikna etmeyi başarmıştır. *Sen müşrik değilsin. Çünkü sen fermanların başına yüce Allah'ın ismini yazıyorsun. Fakat müşrik o kimsedir ki Allah'ı tanımaz, ona ortak koşar. Allah'ü-Azîmüştüğü varlığını inkâr eder.* Kubilay bu cevabı çok beğenir ve Müslümanlara uyguladığı baskıyı kaldırır. Müslümanlar eski hallerine dönerler (es-Seyyâd 1987: 64-65).

¹⁵ Spuler ise Vassaf'a dayandırdığı rivayetinde Kirman hâkimi Kudbeddin Muhammed'in kızının isminin Safvedüddin Padişah Hatun olduğunu ve Abaka'nın onunla evli olduğunu söyler. Abaka'nın vefatından sonrada Keyhâtu ile evlenmiş, Keyhâtu döneminde İlhanlı siyasetinde kısmen etkili olmuştur (Spuler 1987: 173, 278).

¹⁶ İbn Şeddad'ın naklettiği Hicri 674 senesinin Ramazan ayında Musul şehrindeki bir olay bunun örneğidir. Muhammed bin el-Akfasî olduğu iddia edilen bir zat rüyasında Hz Ali'nin torunlarından biri olduğunu söyleyen biri tarafından kabir üstündeki

Abâkâ Han'ın Anadolu'daki Uygulamaları

Moğol istilası ve İlhanlı tahakkümü sürecinde geçen zaman içerisinde Anadolu halkı için en zor ve sıkıntılı dönem Abâkâ'nın son yılları olmuştur. Bu dönemde büyük acılar çeken Anadolu insanı travmalara neden olacak katliam ve sürgünler yaşamıştır. Anadolu ve çevresinin demografik yapısını etkileyen olaylara sahne olmuş, huzur ve sükûnetin yok olduğu o yıllardaki acılara neden olan olaylar uzak yakın birçok eserin satırlarına yansımıştır. Abâkâ'nın bu tutumunda Baybars ile olan düşmanlığın büyük tesiri olsa da bütün olayların temel sebepleri arasında ilk sırayı Han'ın dini kişiliği ve uygulamalarının etkisi yer alır.

Abâkâ Han, İlhanlıların Hristiyan yanlısı dini siyasetini halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan Anadolu'da da aynen devam ettirmiştir. Kars, Ağrı, Artvin ve Erzincan bölgesini Hristiyan olan Kıpçaklı Sargis'e vermiş, 1266 yılında onu bölgenin İlbeyi yapmıştır (Kırzioğlu 1970: 87). Abâkâ 1277 yılında Anadolu'ya geldiği zaman Erzincan'a uğramış, Ter-Sarkis'in yaptırdığı kiliseyi ziyaret etmiş, onun ailesine birçok ihsanlar da bulunmuştur (Galstyan 2005: 52). Abâkâ'nın Hristiyanlara karşı gösterdiği tutum dolayısıyla Anadolu'daki Hristiyan halk, Müslümanlara karşı saldırgan bir tavır sergiliyorlardı. Moğollara olan güvenleri sayesinde iyice cesaretlenen Ermeniler, Müslüman hac kervanlarına saldırıyor, bazen de Türkmenlere saldırarak yağma ve kıtalde bulunuyorlardı (Tagrîberdî 1992: VII, 181-182; Özbek 1994: 304; Kanat 1998: 430). İlhanlıların dini siyasetleri sonucu Anadolu'daki Hristiyan halk daima Moğollara destek olmuş, onların adına savaşlara katılmış, onlara her türlü barınma ve beslenme konusunda yardımcı olmuşlardır. Hatta Memlûkler saldırdığında Anadolu'da Mısırlıların önünden kaçan Moğolların askerlerini gizlemişler ve beslemişlerdir (Ebu'l Ferec 1999: II, 600). Abâkâ Han 1277 yılında Anadolu'ya geldiği zaman bir ferman çıkarıp, yaşlı bir rahibenin emrine askerler vererek Anadolu'da bulunan bütün Hristiyan esirlerin kurtarılmasını emretmiştir (Ebu'l Ferec 1999: II, 600).

Abâkâ'nın son dönemlerinde İlhanlıların Anadolu politikası değişmiş, Anadolu'yu Moğol prensleri kanalı ile yönetmeye başlamıştı. Bu prensler kendilerini Sultan'dan ve vezir Süleyman Pervane'den çok üstün görüyor, Anadolu Selçuklu devletine keyfi müdahalelerde bulunuyorlardı. Abâkâ Han aslında Muineddin Süleyman Pervane'ye de güvenmediğinden Anadolu'daki İlhanlı ajanlarının sayısını çoğaltmıştı. Bu ajanlardan biri de Baba İshak'ın müritlerinden olduğu iddia edilen Aybek Baba idi. Bu Kalenderî derviş Pervane'nin Baybars ile yaptığı yazışmaları ele geçirerek bu mektupları Abâkâ'ya sunmuştur¹⁷.

Abâkâ'nın Moğol ordusunun Elbistan savaşındaki hezimetinden sonra Anadolu topraklarındaki Müslümanlara karşı beslediği düşmanlık daha da artmıştır. Sultan Zahir

fırın ve hamamdan rahatsız olduğu ve bu sebeple kabrinin kazılmasını istediğini söylemiş. Bu kişi rüyasına defalarca gelip bu talebini iletince Muhammed Akfasi kabri kazıp bulmuş. Bu sırada kör olan bir adam gelip kabrin toprağından gözlerine sürünce gözleri açılmış. İnsanlar bu mezara hücum etmiş ve bu sebeple Muhammed'in kıymeti artmış ve bu mezarlara hastalar ve ağrısı olanlar çokça gelmişler. Bu olayı Moğollardan saralı biri duymuş, gelmiş ve tedavi olmak istemiş, o yerdeki şahıs içkiyi terk etmesini domuz eti yememesini ve Müslümanları öldürmemesini şart koşmuş. O da bunu kabul etmiş ve mezar toprağı ile adam iyileşmiş. Sonra Tel Zemmar denilen bir Hristiyan manastırına uğramış ve onlar şifa hakkındaki inancını değiştirmişler. O Moğol'un sarası tekrarlamış ve o mezara geri dönmüş ona bu sefer artık o mezarın etkisi kaybolmuş, şimdi bu mezar ancak sana Müslüman olursan bu efendinin dedesinin Allah'ın Resülü olduğuna şahadet edersen fayda verir denilmiş. Adam bunu kabul etmemiş ve günlerce saralı şekilde kalmış İslama girinceye kadar sarası artmış ve mezara gelip Müslüman olmuş, topraktan bir parça almış ve kurtulmuş bir daha sarası tekrar etmemiş iyi bir Müslüman olmuş. İbni Şeddad bu hikâyeyi kendisine İbn Leyali diye bilinen Musullu Nasreddin Ebu Sena Mahmud İbn Aşir'in anlattığını zikreder. İlave olarak civar şehirlerden birçok Moğol ve Hristiyanlarında bu sebeple İslam Dinini seçtiklerini söyler (İbn Şeddad 2000: 67-68). Bu çeşit rivayetler Bağdad halkı arasında da çok görülmüştür. Bu konuda bkz (Azavî, 1935: 293-294).

¹⁷ Baba İlyas'ın yakın müritlerinden olduğu tahmin edilen Aybek Baba Amasya'daki meşhur Hanikah-ı Mes'udî'nin şeyhliğini yaptığı sırada Sünnî İslam'a aykırı faaliyetlere giriştiğinden yönetim tarafından bu görevinden uzaklaştırılmış, o da Mısıra kaçmıştır. Mısır'da hulûl fikri ve diğer bazı heretik inançlarının duyulması üzerine muhakeme edilmiş dayak cezasıyla Mısır'dan kovulmuştur. Bütün bunlardan dolayı Pervane'yi sorumlu tutan Şeyh, Pervane'nin Baybars'a gönderdiği mektupları Tebriz'e götürerek Abaka'ya verir ve Pervane'nin idam edilmesinde önemli rol oynar (Ocak 2000: 198). Aybek Baba'nın bir sufi şeyhi mi yoksa emir mi olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalar ve ayrıntıları için bkz. (Uyar 2014: 880-888).

Baybars 15 Nisan 1277 tarihinde Moğollar ve taraflarına karşı kazandığı zaferin akabinde Kayseri'ye gitmiş, para bastırması ve kendi adına hutbe okutması Moğolların hazineye büyük gelir getiren zengin Anadolu'yu kaybetme endişesine yol açmış ve Abâkâ'nın hızla Anadolu'ya yönelmesine sebep olmuştur (Sefer 676/Ağustos 1277). Birbiri üstüne destelenmiş haldeki Moğol cesetlerini gözleriyle gören Abâkâ bu manzara karşısında kendini tutamamış ve ağlamıştır. Selçukluların savaşa isteksiz davranıp geri planda kalmalarından dolayı ölümler arasında cesetlerinin azlığı Abâkâ'yı öfkelenmiştir, ordularına Anadolu'da katliam ve yağma yapmaları emrini vermiştir (İbn-i Bibi 1996: II, 197-198; Ebu'l-Ferec 1941: 50-51). Bu katliamlar tamamen sivil halka yönelik olarak yürütülmüş, Sivas şehrinin yarısı yağmalanmıştır¹⁸. Sadece burada öldürülenlerin sayısının 200.000'e ulaştığı, Kayseri ve Erzurum şehri arasında 500.000 kişinin katledildiği rivayet edilmektedir (İbn Şeddad 2000: 92; İbn Kesir 1996: XIII, 272). Bu olayda Anadolu halkı içerisinde en çok Türkmenler zayıf vermiştir. Abâkâ zamanında bu Türkmenler üzerine çeşitli zamanlarda Moğol kuvvetleri gönderilmiştir. Özellikle Baybars'ın 1277'deki Anadolu seferi esnasında Moğollara yardımcı olmayıp onlara katılmadıklarından dolayı, Memlûklerin geri çekilmesinden sonra Anadolu'ya gelen Abâkâ tarafından bunların birçoğu öldürülmüş idi. İşte kendilerine karşı uygulanan bu şiddet siyasetinden çok mustarip olan Türkmenlerin bir kısmı Bizans uçlarına göç ederken, diğer önemli bir kısmı ise Memlûk Devleti'ne sığınmıştır (Kanat 1998: 432)¹⁹.

Abâkâ, son dönemlerinde Anadolu idaresini selefi gibi düşünmüş, ülkeyi II. Gıyaseddin Mesud ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev arasında taksim etmiştir. Abâkâ'nın Gıyaseddin Mesud'u desteklemesinin en önemli nedeni hiç şüphesiz Türkmenlerin babası II. İzzeddin Keykavus'a olan saygılarından dolayı II Mes'ud döneminde sakin duracakları düşüncesidir.²⁰ Anadolu'ya gelir gelmez Yavlak Arslan gibi yerli ve Samagar Noyan gibi yabancı iki emirin tavassutuyla Abâkâ Han'ın huzuruna çıkmayı başaran II. Mes'ud'un, İlhanlı merkezinde iyi karşılanmasının ve kendisine Anadolu'nun doğu vilayetlerinin tahsis edilmesinin altında yatan sebep ve saikları daha net olarak anlamaktayız. Zira Memlûklerle yapılan mücadelelerde artık geleneksel hâle gelmiş mağlubiyetler, onlarla iş birliği içerisinde giren bazı Selçuklu devlet adamlarının ortadan kaldırılması neticesinde Selçuklu idarî mekanizmasında meydana gelen boşluklar ve Türkmenlerin Moğol tahakkümüne yönelik ardı arkası kesilmeyen muhalefetleri göz önüne getirildiğinde; Abâkâ'nın, Çobanoğulları gibi itaatkâr bir Türkmen beyliğine istinaden kendisine itaat arz eden tahtın yeni adayı II. Mes'ud'a niçin sıcak baktığı daha anlaşılır hâle gelmektedir.

Abâkâ döneminde Konya'da, Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile Sadreddin Konevî vefat etmişlerdi. Aynı yıllarda Tâceddin Mutez ve Atabek Mecdeddin Muhammed de vefat ettiler. Ayrıca, Kadı Sırâceddin Urmevi, Kayseri Kadısı Celâleddin Habib, Fahreddin Güçbeği, Zahirreddin b. Nureddin Karaca ve Sivas kadısı İzzeddin Hasan b. Muhammed Urmevi gibi birçok din âlimi Abâkâ Han tarafından şehit edilmiştir. Abâkâ'nın zulmünden dolayı Kadıasker Hüsameddin gibi pek çok ilim adamı da Suriye ve Mısır'a gitmiştir. Abâkâ'nın Anadolu'daki dini politikası sonucunda siyasi ve içtimai nizamın bozulması Türkiye'de bu kayıpların daha acı bir hatıra olarak yaşamasına sebep olmuştur (İbn Bîbî, 1996: II, 196-201; Aksarayî 2000: 89-

¹⁸ Abaka Han Sivas'a geldiğinde onu Cüveynî karşılamış ve Sivas'ın yarısını Abaka'dan satın alarak tam bir katliam yapılmasını önlemiştir (İbn-i Bibi 1996: II, 197; Sümer 1970: 43). Buna rağmen Moğollar şehirde Sivas Kadısı İzzeddin Hasan Urmevi gibi bazı önemli şahsiyetleri şehit etmişlerdir (Kaymaz 1970: 177; Demir 2005: 53).

¹⁹ Abaka'nın Anadolu'daki bu siyaseti sonucu göç eden kırk bin evden fazla olan bu Türkmenlere Baybars hiç düşünmeden kucak açmış ve onları Gazze'den itibaren Antakya ve Sis hududuna kadar bütün sahil bölgesine yerleştirmiş, kendilerine çoğu Frenkler'den alınmış olan toprakları ikta olarak vermişti. (İbn Şeddad 2000: 155). Türkmenler bu uygulama sonucunda kendileri için güvenli bir yurt bulmuşlar, Memlûk Devleti ise Baybars'ın bu akıllı siyaseti ile Suriye sınırlarında Türkmenlerden oluşan bir tampon bölge oluşturmuştur.

²⁰ Özellikle Karamanlı Türkmenler II. İzzetine saygılarından dolayı II. Mes'ud döneminde sakin durmuşlardır. (Aksarayî 2000: 115-116; Anonim Selçuknâme 1952: 44-47; Eflâkî 1986: II, 184-187; Turan 2002: 585-590; Sümer 1970: 63).

96; İbn Şeddad, 2000: 91-93; Anonim 1952: 38; Turan 2002: 549-557; Cahen 1984: 255-271). Nitekim Aksarâyî gibi Niğdeli Kadı Ahmed de "Bu din ve devlet muhafızları, bu mülk ve millet bekçilerinin gitmesi ile memleket harap olmaya başlamış ve kıyamete kadar inhitat içine düşmüştür" demek suretiyle Anadolu'nun perişan durumunu kısaca ifade etmişlerdir (Kadı Ahmed, 300).

Sonuç

Cengiz Han ve oğullarında var olan dini hoşgörü ve dinlere karşı ortak mesafe anlayışı torunları ve sonra gelen Moğol hanlarında gittikçe azalmıştır. Özellikle İlhanlı Devletinin kurulduğu coğrafyada din ve millet çeşitliliğinin de çokluğu, Hanların dini kişiliği ve yetiştirilme tarzlarının da tesiriyle hakimiyeti altındaki halklarla ilişkilerinde dini şahsiyetleri önemli rol oynamıştır. Abâkâ Han Şaman İncancına sahip bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiş, Nesturi Hristiyanı olan üvey bir anne tarafından yetiştirilmiş, Budist eğitimcilerin eğitiminden geçerek dini kişilik kazanmış bir Moğol hanıdır. Abâkâ Han iktidarı döneminde çocukluk ve gençlik yıllarında aldığı eğitimin etkisiyle Budizm ve Hristiyanlığa sempati ile bakmış ve siyasetini ona göre şekillendirmiştir.

Abâkâ'nın uyguladığı dinî politikalarda buldukları coğrafyanın, devletin çıkarlarının ve mücadele ettiği halkların inanç yönlerinin de büyük etkisi görülür. Özellikle Sünni İslam'ın bayraktarlığına soyunan Memluklerle mücadeleleri ve bu mücadelelerde ağır yenilgiler alması, İslam karşıtı bir politika izlemesinde etkili olmuştur. En büyük düşmanı olarak gördüğü Müslüman Memluklere karşı mücadelede haçlılarla ittifakı kendine yakın görüp, var olan Hristiyan sempatisine onlara yönelik bazı imtiyazlar tanıyarak devam etmiştir. Abâkâ'nın bu siyasetinde en çok zararı Müslüman olan Anadolu insanı çekmiştir. Abâkâ Budist ve Hristiyanları şımartırken, Müslümanlara karşı sert bir siyaset güderek Anadolu'da büyük acılara sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Mustafa. (2011). İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti. Yayınlanmamış Doktora Tezi Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmut. (2000). Musameratü'l Ahbar. çev: Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Anonim Selçuknâme, (1952). Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III. çev: Feridun Nafiz Uzlu. Ankara: Uzlu Yayınları.
- AZAVİ, Abbas. (1935). Tarihü'l-Irak Beyne'l-İhtilaleyn I (Hükümetü'l-Moğol). Bağdat: Bağdat Matbaası.
- BAUSANİ, Aleksandro. (2002). "İlhanlı Hâkimiyeti Zamanında İran'da Din". trc. Mustafa Uyar, Tarih Araştırmaları Dergisi. c. XX, s.223-231. Ankara: (Ayrıbasım).
- BAUSANİ, Aleksandro. (1968). "Religion under the Mongols". The Cambridge History of Iran (The Saljuq and Mongol Periods). ed. J. A. Boyle. Cambridge. V: 538-549.
- BAYRAM, Mikail. (2005). "Hâce Nasîrüddîn Muhammed Et-Tûsî'nin İntihalciliği", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XX, Konya. s.7-18.
- CAHEN, Claud. (1984). Osmanlılardan Önce Anadolu' da Türkler. Trc: Yıldız Moran, İstanbul.
- CARPINI, Johann de Plano. (ty.) Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245-1247. çev. E.Ayan. Trabzon: Derya Kitapevi.
- CÜVEYNÎ, Alâeddin Atâmelik. (1998). Tarih-i Cihanguşa. trc: Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DEMİR, Mustafa. (2005). Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Sivas Şehri. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- DULAURIER, M. Ed. (1936). Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar" (Vartan'ın Umumi Tarihinden Mustahrec). Türkiyat Mecmuası. S. V, İstanbul. s.27-48.
- DURAK, Neslihan. (2008). " Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki". Turkish Studies. vol:3/1. s.251-258.
- EBU'L FEREC, Gregory. (1941). Tarih-i Muhtasarüddüvel. çev: Ş.Yatkaya, İstanbul: Maarif Matbaası.
- EBU'L FEREC, Gregory. (1999). Abul Farac Tarihi. çev: Ö R. Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- EFLÂKÎ, Ahmet. (1989) Menakibü'l-Arifin, I-II. çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ES-SAYYAD, Fuad Abdulmu'ti. (1980). El-Moğol fit- Tarih. Beyrut: Daru'n-Nuhzatü'l-Arabiyye.
- ES-SAYYAD, Fuad Abdulmu'ti. (1987). Eş-Şark'ül-İslamî fi Ahd'il-İlhaniyyin (Üsrat-ü Hülâgü Han). Katar: Katar Üniversitesi Yayınları.
- HAUSSIG, H. Wilhelm. (2001). İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi. (nşr. M. Kayayerli), İstanbul.
- GALSTYAN, A. G., (2005). Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar. çev. İlyas Kamalov, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- GEANAKOPOLOS, D.J. (1973). Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258-1282. A Study in Byzantine-Latin Relations. Archon Books.
- GRİGOR, Aknerli. (2007). Okçu Milletlerin Tarihi. Çev: Hrand D.Andreasyon, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- GROUSSET, Rene. (2006). Bozkır, İmparatorluğu. trç: M. Reşat Uzman. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İBN BİBİ, (1996). El Evamirül Alaiye Fil Umuril-Alaiye (Selçukname I-II). çev. Mürsel Öztürk, Ankara: 1000 Temel Eser Kültür Bakanlığı.
- İBN FUTÎ, Kemalüddin Abdürrezzak. (1963). el-Havadisü'l-Camia ve't-tecaribü'n-nafi'a fi adabi's-sultaniyye ve'd-duveli'l-İslamiyye. Beyrut.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. (1996). el-Bidâye ve'n-Nihâye. tah. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâî, IX, 1.b. Beyrut.
- İBN ŞEDDÂD, (2000). Baypars Tarihi. II, Çev. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İBN TAGRİBERDÎ Cemaleddin Ebu'l-Mehasin Yusuf. (1992). en-Nücümüz-Zahire fi Mülük-i Mısır ve'l-Kahire, I-XVI. Beyrut: Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye.
- İKBÂL, Abbas. (1985). Tarih-i Moğol. Tahran, 1364.
- JACKSON, Peter. (1983). "Abaqa" Encyclopedia Iranica. Vol. I, s.61-63.
- KADI AHMED, en-Nigidî. el-Veledü'ş-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik. Süleymaniye Kütüphanesi. Nr. 4518.

- KADI AHMED, en-Nigidî. (2009) el-Veledü'ş-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik. Haz. ve trc: Ali Ertuğrul. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KANAT, Cüneyt. (1998). "Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1260–1277) Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü". III. Uluslararası Çukurova Sempozyumu Bildirileri, Adana, s.423–434.
- KAYMAZ, Nejat. (1970) Pervane Muinüddin Süleyman. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.
- KIRZIOĞLU, Fahreddin. (1970). "Ahıska Bölgesi ve Türklük", Türk Kültürü Dergisi. S.87, s.203–206.
- KİRAGOS, Genceli. (1928). "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar". çev: M. Ed. Dulaurier. Türkiyat Mecmuası. S. 2 İstanbul. s.131-138.
- KİTAPÇI, Zekerriya. (2000). Türk Boyları Arasında İslam Hidayet Fırtınası II. (Moğollar Arasında İslamiyet). Konya: Dizgi Ofset.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (2000). Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÖZBEK, Süleyman. (1994). "El-Melikü'z- Zahir Rüknu'd-Din Baybars Zamanı Memlûk Devletinin Dini Siyaseti", E.Ü.E.F., Tarih İncelemeleri Dergisi. c.IX, İzmir. s.289-307.
- PFEIFFER, Judith. (2006). "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam among the Mongol Elite during the Early Ilkhanate". Beyond The Legacy Of Genghis Khan, Edited By Linda Komaroff, Boston. s.369–389.
- REŞİDÜDDİN, Fazlullah b. İmadüddeve et-Tabib el-Hemedani. (ty). Cami'u't-Tevarih, I-II. trc: Muhammed Sadık Neş'et, Fuad Abdülmu'ti es-Sayyad, Muhammed Musa Hindavi, Kahire.
- ROUX, Jean Paul. (2001). Moğol İmparatorluğu Tarihi. Çev:A. Kazancıgil-A. Bereket, İstanbul: Kabcı Yayınları.
- ROUX, Jean Paul. (2002). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. çev: A. Kazancıgil. İstanbul: Kabcı Yayınları.
- RUBRUCK, Wilhelm Von. (2001). Moğolların Büyük Hanına Seyahat (1253–1255). çev: Ergin Ayan. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- SABRİ SELİM, Abdüllatif. (1996). Es-Sırâ' es-Siyasi ve'l-Mezhebi Beyn'eş-Şi'a ve's-Sünne fi Asr-i Saytarat-i İlhanat'il-Moğol fi İran. (Doktora Tezi) Kahire Üniversitesi Dar'ul-Ulûm Fakültesi İslam Tarihi ve Medeniyeti Bölümü, Kahire.
- SPULER, Bertold. (1987). İran Moğolları. çev: Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SÜMER, Faruk. (1970). "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi. c.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu. s.1-147.
- SÜMER, Faruk. (1988). "Abâkâ" Diyanet İslam Ansiklopedisi. Cilt. 1, İstanbul. s.8.
- SÜMER, Faruk. (1989). "İlhanlı Hükümdarlarından, Abâkâ, Argûn Hanlar ve Ahmet-i Celayir", Belleten, LII/4, Ankara. s.175-197.
- TURAN, Osman. (1999). Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- UYAR, Mustafa. (2014). "Bir Ortaçağ Anadolu Sufisi Hakkında Yeni Bulgular: Aybek Baba Şeyh Mi Emir Mi?". Belleten. LXXVIII/283, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. s.879-888.
- VASSAF, Abdullah b. Fazlallah. (1269). Tecribeti'l Emsar ve Tecziyeti'l-Âsar. Bombay.
- YUVALI, Abdülkadir. (1993). "Kuruluş Devrinde İlhanlı-Papalık Münasebetleri", Fırat Üniversitesi I. Tarih Sempozyumu. 12 Temmuz 1993, Elazığ cilt.3, s.12-16.
- YUVALI, Abdülkadir. (1998). "Hülâgu", Diyanet İslam Ansiklopedisi. C.XVIII İstanbul. s.473–475.